

Sosyal Sermaye Tartışmaları ve Türkiye’de Sosyal Sermayenin Ölçülmesi Sorunu

Mustafa Kemal ŞAN*
Handan AKYİĞİT**

ÖZ

Son yıllarda sosyal bilimler yazın alanında önemli bir kavram haline gelen sosyal sermaye olgusu ekonomi, kalkınma, eğitim, suç gibi alanlarda giderek artarak kullanılmaktadır. 1990’lı yıllardan itibaren sosyoloji temelli kuramsal bir gelişme gösterirken özellikle ekonomi ve kalkınma odaklı çalışma alanlarında sorunların çözümü konusunda yeni bir teknik dil ve yeni bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Bundan dolayı sosyal bilimlerin farklı alanlarında bağ kurabilen bir kavram olabileme özelliğine sahiptir. Ancak sosyal sermayeyi inceleyen araştırmacılar, kullandıkları analiz düzeyine ve ele aldıkları konularına göre farklı tanımlar ifade etmektedirler. Bu durum sosyal sermayeye ilişkin birden fazla ve birbirleriyle çelişen tanımların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Örneğin kimi çalışmalarda sosyal sermaye içsel ve dışsal sosyal sermaye olarak ikiye ayrılmaktadır. Türkiye’de yapılan sosyal sermaye çalışmalarında ise açık bir biçimde ifade edilmese de genellikle, içsel sermaye yaklaşımının benimsendiği görülmektedir. Ancak yapılan değerlendirmeleri göz önünde bulundurursak Türkiye’nin sosyal sermayesi içsel sosyal sermaye yaklaşımına göre düşük, dışsal sosyal sermaye yaklaşımına göre yüksek olarak değerlendirilebilmektedir. Bu ikili farklılık incelenen nesnenin kim tarafından neyi nasıl ele alıp kurguladığını ve çalışmanın yöntemini irdelememiz gerektiğini hatırlatmaktadır. Aynı zamanda bu ikili farklılık kavramların ayağı yere basmayan felsefi bir söylemin parçası olmadıklarını ve kavramların toplumsal, tarihsel, yerel kökleri olduğunu ve bu gerçeklikler temelinde açıklanması gerektiğini de hatırlatmaktadır. Bu çalışmanın temel hareket noktası egemen söylemi oluşturan yöntem, gösterge ve politika önerilerinin Türkiye’nin “sosyal sermaye gerçeğini” tahlil ederken konunun ancak belirli bir yerden bakınca görünen yönlerini betimleyici bir tarzda öne çıkardığı ve bu yeniden inşa edilmiş gerçekliğin toplumsal gerçekliğin başka açılımlarını görünmez kıldığıdır. Bu çalışmada ise öncelikli olarak sosyal sermaye yönteminin ve ölçütlerinin genel bir değerlendirmesi ile muğlak olan yönleri ortaya koyulacaktır. Daha sonrasında özellikle Dünya Bankası ölçütlerine bağlı ele alınan sosyal sermaye çalışmalarının Türkiye’de yapılan niteliksel ve niceliksel açıdan barındırdığı eksiklikler ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Böylelikle sosyal sermaye çalışmalarında klasik iktisadi kalkınmaya dayalı açıklamalarının yetersizliği ve her toplumun tarihi, sosyo-kültürel özelliklerinin dikkate alınmasının gerekliliği ortaya konulacaktır.

Anahtar kelimeler: Sosyal Sermaye, İçsel Sosyal Sermaye, Dışsal Sosyal Sermaye, Klasik İktisadi Kalkınma.

Social Capital Debate and Measurement Issue of Social Capital in Turkey

ABSTRACT

Social capital, which has become an important concept in social sciences and economics literature in recent years, has an increased use in studies on development, education, criminology. Particularly since 1990s, it showed sociologically based theoretical developments, it has presented a new technical language for the solution of problems in different disciplinary areas and is considered as a new approach in the economy- and development-oriented studies. Therefore, the concept has a feature that can be established ties in different fields of social sciences. However when the researchers examined the social capital, they present different definitions according to the issues at hand and the level of analysis they conduct their studies. This led to the emergence of various, and often conflicting definitions for the conception of social capital. For example, social capital in some studies are divided into internal and external social capital. Studies conducted in Turkey generally adopts an internal social capital approach while it is often not articulated clearly. However, the evaluation of Turkey's social capital based on internal social capital approach is low, whereas it could be considered higher considered according to external social capital approach. This difference reminds us that we have to discuss carefully the methods of study on social capital and to ask what it is constructed, who constructs it, and how it is constructed in these studies. At the same time, these double differences remind that the concepts are not part of an philosophical discourse in an empty space and that they needs to be understood on the basis of social, historical, local roots and realities. The basic point of this study is that dominant discourse and its recommendations for method, analysis and policy of Turkey's "social capital" is very one-sided and remains at a descriptive level, and that it makes invisible other aspects of the social reality. In this article, I firstly will present a general discussion on the methods and criteria used in these studies and points out their ambiguities. Secondly, I will discuss problems present in the researches on social capital in Turkey which used the criteria of World Bank from the quantitative and qualitative points of view. Finally I will argue that there are deficiencies of social scientific accounts of social capital in Turkey that take the presuppositions of classical economic development for granted, and that we have to take into account historical and social-cultural characteristics of each society in our researches on social capital in the non-European contexts.

Keywords: Social Capital, Internal Social Capital, External Social Capital, Classic Economic Development.

* Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, mksan@sakarya.edu.tr

** Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi, hakyigit@sakarya.edu.tr

Makalenin Gönderim Tarihi: 21.06.2015; Makalenin Kabul Tarihi: 30.07.2015

1. Giriş

Son yıllarda, sosyal sermayenin önemi ve değeri gelişmiş ülkelerde ekonomik gelişmenin devamlılığı, az gelişmiş ülkelerde ise sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada, diğer bir deyişle, politik katılımı geliştirme ve güçlendirme, eğitim, sağlık, ekonomik koşulların geliştirilmesi ve yoksulluğun azaltılması gibi belirli kalkınma hedeflerine ulaşmada Dünya Bankası (WB), Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) gibi kuruluşlar ile birçok akademisyen tarafından sıkça dile getirilen disiplinler arası bir nitelik kazanmaya başlamıştır. Yapılan çalışmalar genel olarak “sosyal sermaye ve kalkınma” odaklı olarak ilerlemekte ve iki farklı alanda faaliyet göstermektedirler: Sosyal sermayenin kalkınmada önemini ve yerini gün ışığına çıkaran göstergeler ve tüm bu göstergelere bağlı olarak geliştirilen, kalkınma hedefleri için kullanılmaya dönük politika önerileri. Araştırmalar sonucunda geliştirilen politika önerileri klasik iktisadi yazın alanında ekonomik gelişim ve kalkınma için kullanılabilir verilerle birlikte bilgiler sağlamaktadır. Bu nedenle klasik iktisadi yazın alanında “sermaye” sadece maddi ölçütleri içermekle kalmamakta aynı zamanda sosyal olan birçok faktörü de içine alarak “artı değer”e dönüştürerek metalaştırmaktadır. Örneğin Bourdieu (1983) sosyal olanın metalaştırılmasını işlev gördüğü alana bağlı olarak “sosyal sermayeyi” sınıflandırarak açıklamıştır: “Anında ve doğrudan paraya çevrilebilir ve mülkiyet hakları biçiminde kurumsallaştırılabilir olan *ekonomik sermaye*; belirli şartlar içinde ekonomik sermayeye çevrilebilir olan ve eğitim vasıfları biçimlerinde kurumsallaştırılabilir olan *kültürel sermaye* ve toplumsal yükümlülüklerden oluşan, belirli şartlar içinde ekonomik sermayeye çevrilebilir bir soyluluk ünvanı gibi biçimlerde kurumsallaştırılabilir olan *sosyal sermaye*” (akt. Herreros: 2004: 65). Sonuç olarak Ben Fine (2008: 39)’nın vurgulamış olduğu gibi “iktisat diğer toplum bilimlerini sömürgeleştirmeye çalışmaktadır ve sonuçları farklı farklı olsa da görülmemiş bir ölçüde bu amacına ulaşmaktadır. Bu durum kısmen, iktisadın kendi içerisinde gelişmelerin yansımasıdır. Zira iktisat, yöntem bilimsel bireyciliğine rağmen kendisini toplumsalı ele almaya muktedir görmektedir.” Dolayısıyla sosyal sermaye teorisyenleri, iktisadi kalkınmada sosyal gerçekliği, toplumsal faktörleri ele alırken ihtiyaç duydukları düşünsel alanın üretilmesinden, bu kavramsal çerçevenin ürünlerinin yayılmasına ve tüketilmesine kadar oldukça geniş kapsamlı olan yeniden üretim sürecinin belli başlı uğraklarını oluşturmaktadırlar. Ancak sosyal sermaye ve kalkınma gerçeğini tahlil ederken kullanılan bu yöntem, ölçüm öğeleriyle birlikte ekonomik kalkınma için sunulan politika önerileri konunun ancak belirli bir yerden bakınca görünen yönlerini betimleyici bir tarzda ön plana çıkarmaktadır. Dolayısıyla da bu yeniden inşa edilmiş ekonomik kalkınma söylemleri toplumsal olan “gerçekliğin” esas belirleyenlerini görünmez kılmaktadır.

“Bu hali ile bakıldığında bu kavrama sığınmak durumunda kalan toplumların tüm geleneksel ilişki modellerini uzun modernlik tarihleri boyunca tüketerek toplum olarak var olmalarını riske soktukları görülmektedir. Toplumların karşılaştığı en zorlayıcı sorunların başında gelen küresel pazarın şiddetine maruz kalan ve bireysel tercih prensibine bağlı olan seküler bir toplumda dayanışma nasıl oluşturulur sorusunun baskısı altında kavram gelişim göstermiştir” (Field, 2006 : 169).

Türkiye’de ise Dünya Değerler Araştırması tarafından belirlenen ölçütlere göre sosyal sermayeye yönelik yapılan çalışmalar *-beklenenin aksine-* Türkiye’yi sosyal sermayesi zayıf bir toplum olarak tanımlamaktadırlar (Sargut, 2003; Buğra, 2001; Gökalp, 2003; Karagül ve Masca, 2005). Bu çalışmalar, sosyal sermayenin toplumsal düzeyde zayıf olmasını temel olarak “güven” düzeyine bağlı olarak açıklamaktadırlar. Örneğin Buğra (2001) çalışmasında sosyal sermayenin zayıf olmasını devletin güçlü bir “sistem güveni” yaratmasındaki başarısızlığına bağlı olarak açıklamıştır. Sargut (2003) ise Türkiye’de toplum yapısının temel niteliklerine bağlı olarak yakın ilişkilere önem vermesine (başka ir deyişle toplulukçu bir yapıya sahip olmasına) ve belirsizlikten kaçınma gibi değerlerin yüksek olmasına dayandırarak “yabancıya güvenme”ye dayalı bir yaklaşımın oluşmadığını belirtmektedir. Aslında özellikle Sargut (2003) yapmış olduğu çalışma Türkiye’de sosyal sermaye rezervinin Dünya Değerler Araştırması’nın sunmuş olduğu ölçütün dışında yer alan akrabalık, hemşerilik gibi birincil ilişkilere dayalı olarak *cemaat*lerden* oluşan bir ağ içerisinde geliştiğini göstermektedir. Bu noktadan hareketle Türkiye’de sosyal

* Ferdinand Toennies’e göre “cemaat” ile “toplum” arasındaki temel fark, toplumun rasyonel bir iradenin ürünü olmasıdır. Cemaat, aidiyet duygusu ifade eden ve “biz” dedirten organik ilişkidir. Bkz. Toennies, F. Community and Society, Harper Roe, New York, 1963.

sermayenin düşüklüğünden bahsetmek ne kadar doğrudur? Zira “genel olarak bakıldığında Türkiye’de sosyal sermaye rezervi olarak görülen konuların ilk bakışta oldukça bol olduğu konusunda bir kanaat uyanmaktadır. Nitekim sosyal sermayenin en önemli kaynağı olarak görülen aile, sosyal ilişkiler, kültürel ve dini toplulukların toplum üzerindeki etkisi, Türk toplumu içinde azımsanamayacak boyutlardadır” (Norris,2001 akt. Şan, 2007: 80). Sadece bu saptamadan yola çıkarak bile şu soruyu rahatlıkla sorabiliriz: *“Türkiye’de görünenin ve beklenenin aksine araştırma sonuçlarında sosyal sermayenin zayıflığı/yetersizliği nasıl çıkmaktadır?”* Bu sorunun cevabı kuşkusuz araştırmanın nesnesinde –yani yapıldığı toplum düzeyinde– değil, araştırma sürecinde kullanılan yöntemin dayanaklarında ve kullanılan ölçeklerin niteliğinde aramakla başlanmalıdır. Bu makalede ise söz konusu çalışmalarda ifade edilen sosyal sermaye ölçümlerinin ve yönteminin kritiği yapılarak göz ardı edilen faktörler ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Böylelikle bu yöntem ve ölçüm değerlerine bağlı olarak geliştirilen kalkınmaya yönelik politika önerilerinin neleri ön varsayarak, neyi nasıl göz ardı ettiği bu çalışmaların kavramlarına referansla tartışmaya açılacaktır.

2. Sosyal Sermaye Çalışmalarının Yöntemi ve Çıkmazları

Sosyal sermaye, sosyallik ve sermaye gibi iki uç kavramı bir araya getirmesi ile başlayan karmaşık doğası itibarıyla, oldukça soyut ve çeşitli yönleriyle tartışmalı bir kavramdır. Bununla birlikte “sosyal sermaye konusunu çalışmak ve sosyal sermayeyi ölçmek sanıldığı gibi kolay bir konu değildir” (Fine, 2008; Woolcock, Narayan 1998). Tartışmaların önemli bir bölümü, tanımın ortaya konmasında, kavramsallaştırma ve ölçüm konularında yaşanmaktadır. “Sosyal sermaye terimiyle ilgili tanımsal ve ideolojik sorunlar; sosyal sermayenin boyutu, seviyesi, biçimi, belirleyicileri, olumlu ve olumsuz etkileri tartışmalarında fazlaca çeşitliliğe sebep olmuştur. Bu tartışmalar, kavramlaştırma çalışmalarının güç kaybetmesine ve ortak ölçüm göstergeleri konusunda belirsizlik yaşanmasına sebep olmaktadır” (Gerni,2013: 3). Bunun nedeni Fine’a (2008: 287) göre, “kavramın muğlak ve çeşit çeşit farklı biçimlerde tanımlanması, nitel değişkenlere dayanıyor olması (güvenin, sivil bağların), sosyal sermaye ile ilgili standart araştırmaların yokluğu ve istatistiksel sebeplerle bir toplam ölçü elde etme arzusunun kaynaklanmaktadır.” Aynı zamanda

“sosyal sermayenin en kapsamlı açıklamalarının çok boyutlu olması farklı analiz düzeyleri birimlerini içermesi; enformel ve formal kurumlar arasında denge değişirken sosyal sermayenin yapısının ve biçiminin değişmesi; geçmişte çok öteye geçmeyen ülke düzeyinde araştırmalar başta sosyal sermayenin kendisini ölçmek için tasarlanmışken (örneğin güven, devletin güvenilirliği oyların izlediği seyir, sosyal hareketlilik, modern görünüş gönüllü olarak harcanan saatler gibi) bir dizi indeksin belirlenmesi” (Woolcock ve Narayan 1998: 295)

sosyal sermayenin ölçülmesini zorlaştırmaktadır. Zira sosyal sermayeye genellikle iktisadi kalkınmanın temelinde pragmatik açıdan yaklaşılmakta, bu bakımdan, sosyal sermayeyi meydana getirdiği ifade edilen unsurlarının temelinde nelerin var olduğundan çok, sosyal sermayeyi nasıl üretecekleri, amaçları doğrultusunda nasıl kullanacakları birçok akademisyen tarafından tartışılmaktadır. Çalışmaların muğlak ve tartışılabilir sonuçlar içermesinin bir diğer nedenini ise “sosyal sermaye potansiyelinin ne olduğu sorusuna verilecek cevabın, benimsenen sosyal sermaye yaklaşımına bağlı olarak değişebileceğidir” (Özen ve Aslan, 2006:131). Benzer şekilde **Tablo 1**’de açıkça görüldüğü gibi bu ikili farklılık incelenen nesnenin kim tarafından neyi nasıl ele alıp kurguladığını ve çalışmanın yöntemini irdelememiz gerektiğini hatırlatmaktadır. Çünkü içsel yaklaşıma bağlı geliştirilen çalışmalarda sosyal sermaye bireylerin veya topluluğun “içsel/birincil ilişkilerinde” oluşurken, dışsal yaklaşımda ise bireylerin veya topluluğun “dışsal/ikincil ilişkilerinde”, hatta bireyler arasındaki Burt (2000)’un deyişiyle “yapısal boşluklarda” oluşmaktadır.

* Burada Burt’(2000: 340)’un yapısal boşluk ile anlatmak istediği normalde bireyler arasında olan ilişkilerde veya bir ağ düzeneğindeki aracı olmanın sağladığı bilgi ve kontrol mekanizmalarıdır.

Tablo 1. İçsel ve Dışsal Sosyal Sermaye Yaklaşımları Arasındaki Farklılıklar

Farklılık Boyutları	İçsel	Dışsal
Öncüleri	Putnam (1995), Coleman (1990) ve Fukuyama (1995)	Burt (1992), Baker (1990), Bourdieu ve Wacquant (1992)
Tanımlardaki vurgu	Bir topluluğun işbirliği içinde ortak amaçlara ulaşabilmesini sağlayan sosyal yapı özellikleri	Bir aktörün sosyal ilişkilerinden doğan ve ona çeşitli avantajlar sağlayan kaynaklar, fırsatlar bütünü
Sosyal sermayenin sahipliği	Topluluğun ortak malı	Aktörün özel malı
Sosyal sermayenin oluştuğu yer	Topluluğun içinde	Sosyal aktörün diğer sosyal aktörlerle arasındaki yapısal boşluklarda
Sosyal ağ anlayışı	Topluluk içinde yer alan diğer aktörlerle biçimsel olmayan ilişkiler	Aktörün, topluluğun içinde ve dışındakilerle farklı nitelik ve konfigürasyonlardaki bağlar
Sosyal sermayenin kaynağı	Topluluktaki sosyal ilişkileri biçimleyen egemen değerler, inançlar, normlar	Sosyal ilişkilerin yapısı (doğrudan, dolaylı, frekans, yoğunluk vb)
Sosyal sermayenin oluşumu	Verili bir varlık	Sonradan edinilebilir, geliştirilebilir
Güven kavramının statüsü	Güven, sosyal sermayenin kendisi ya da bir türü	Güven, sosyal sermayenin oluşmasını sağlayan bir etmen

Kaynak: Özen ve Aslan, 2006: 134.

Bu farklılıklardan ötürü, içsel sosyal sermaye yaklaşımı bazında ele alınan çalışmaların analiz düzeyi genellikle ulus veya belirli bölgeler özelinde olurken (örneğin, Putnam, 1993; Fukuyama, 1995), dışsal sosyal sermaye yaklaşım bazında ele alınan çalışmaların analiz düzeyi genellikle birey, örgüt ya da örgüt topluluğudur (örneğin, Burt, 2000; Uzzi, 1997; Oh, vd., 2006). Görüldüğü üzere sosyal bilim yazın alanında sosyal sermayenin ölçülmesi için farklı göstergeler ve metotlar mevcuttur. Bunun nedenlerinden

“birincisi, sosyal sermayenin tanımı ile ilgilidir. Çünkü sosyal sermayenin kapsamlı tanımı, birçok seviyesi ve analiz ölçüleriyle çok boyutludur. İkincisi, sosyal sermayenin doğası ve şekli zamanla değişmekte ve sosyal sermaye kavramı, resmi ve gayri resmi organizasyonları içermektedir. Üçüncüsü de sosyal sermayenin göstergeleri ile ilgilidir. Sosyal sermaye göstergelerinin ölçülmesinde bazı zorluklar bulunmaktadır. Güven, hükümete itimat, sosyal hareketlilik gibi sadece birkaç gösterge yaklaşık olarak ölçülebilir niteliktedir” (Keskin, 2008: 19).

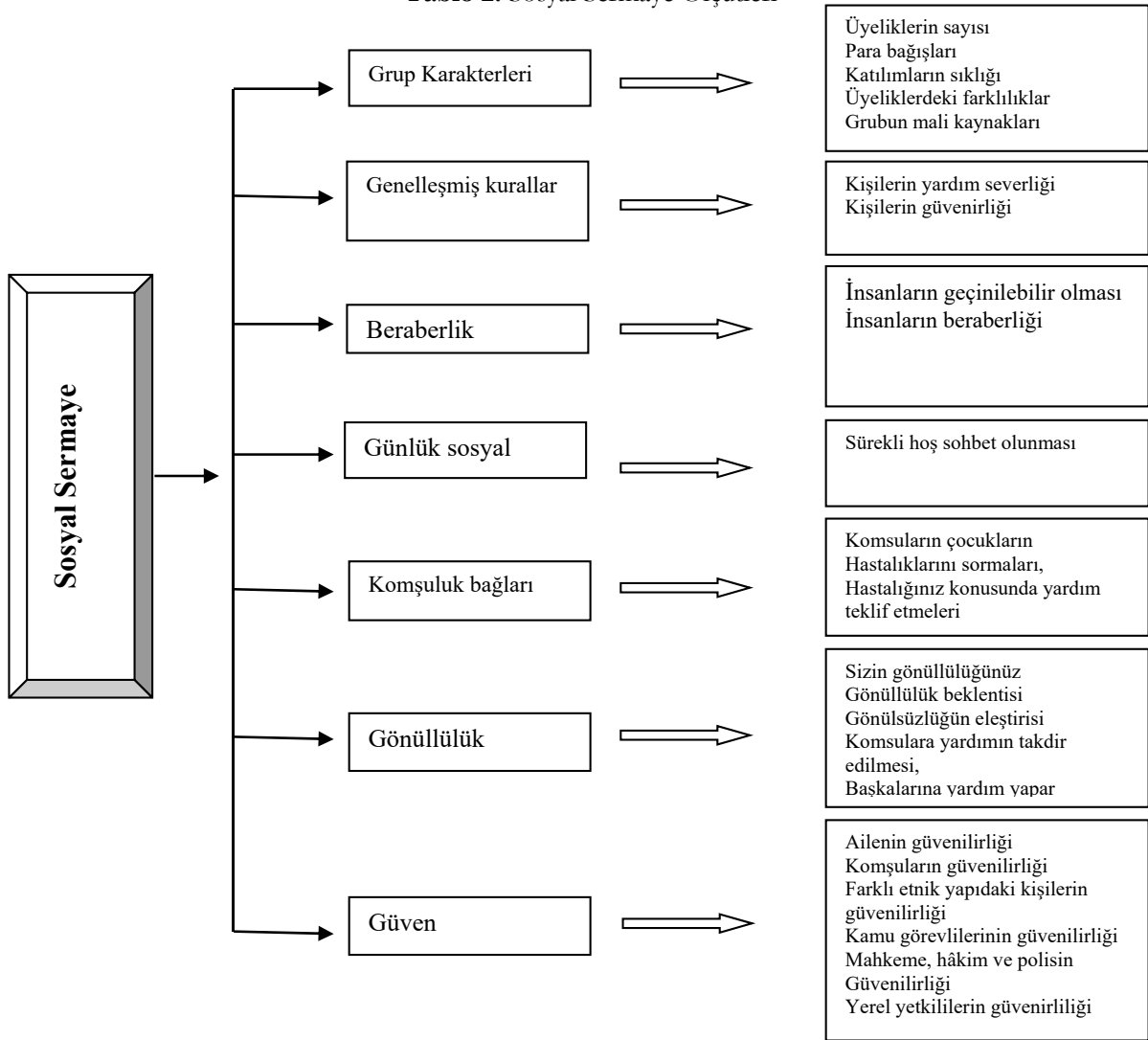
Aynı zamanda kavramın kendi içerisinde bir tutarlılığı olmamasından kaynaklanan kaymalar beraberinde tezatlıkları da barındırmaktadır. Fine’a (2008: 282) göre bu kaymanın nedeni Narayan’ın belirtmiş olduğu kitlesel katılıma yönelik bağlılığına rağmen son dönem çalışmalarında paradoksal bir düzeye ulaşmasındandır. Bir taraftan, çatışma potansiyeli ve sosyal sermayenin potansiyel başarısızlığı soyut tanımsal tartışmalarda tamamen kabul edilirken, öte yandan da bu tartışmaların başarısızlığının fark edilmesine rağmen bir tarafa bırakma eğilimi olduğunu ya da onu ölçülü kılarak sosyal sermayeyi başarılı kılmak için bir politika hedefi olarak ele alındığını ifade etmektedir. Dolayısıyla ekonomik yapıdaki kusurlardan söz edilmeden toplumsal olanı bu sürece dahil ederek iyileştirmeye çalışmak olumlu bir gayret olsa da ideal olanın gerçeklik bağlamından kopuk olarak ele alınmasına neden olmaktadır.

2.1. Sosyal Sermayenin Ölçülmesinde Kullanılan Ölçütlerden Kaynaklı Çıkmazlar

Sosyal sermayenin değişken tanımları ve açık olmayan kavramsallaştırılmasına ek olarak, sosyal sermayenin ölçümüne ilişkin ciddi problemler yazın alanında da karşımıza çıkmaktadır. Çünkü “kavramın belirsizliği uygun göstergelerin düzenlenmesi ve ölçülmesini de zorlaştırmaktadır. Sosyal sermaye kavramı kendi içinde daha niteliksel ve ölçülemez görünümlere sahiptir ve bunları bütünleştirmenin önemli zorlukları bulunmaktadır. Bu durum çalışmaların yakın değerlere güvenilerek yapılması zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır” (Lehtonen, 2004: 206). Örneğin “Putnam (1993) sosyal sermaye ile ilgili yaptığı çalışmalar doğrultusunda sosyal sermayenin ölçümünde, sosyal sermayeyi oluşturan üç ögenin birlikte değerlendirilmesi sonucunda bir kanıya varmak gerektiğini vurgulamıştır. Putnam sosyal sermayenin önemli bir unsuru olarak tanımladığı “sosyal ağları”, derneklere üyelik oranları ile ölçmektedir. İnsanların ne kadar güvenilir olduklarına dair görüşler “güven” boyutunun, komşular, akrabalar ve arkadaşlar ile geçirilen vakit ise “bağlılık” boyutunun bir ölçümü niteliğindedir. Putnam (1993) daha detaylı çalışmaları

sonucu ortaya koyduğu sosyal sermaye endeksinde, bireylerin geçen bir yıl içinde yerel örgütlerin komitelerinde çalışıp çalışmadıklarını, herhangi bir örgütün ya da kulübün yönetiminde görev alıp almadıklarını, katıldıkları kulüp toplantısı sayısını, üye olunan grup sayısını, okul ya da kent işleri ile ilgili halk toplantılarına katılım oranını, herhangi bir toplumsal projede çalışma oranlarını, gönüllü faaliyetlere ayrılan zamanı, arkadaşları ziyarete ayrılan zamanı, evde eğlenceye ayrılan zamanı, bin kişiye düşen sosyal ve sivil örgüt sayısını ve kar amacı gütmeyen örgüt sayısını kullanmıştır. Bütün bu değişkenlerin yanı sıra, bireylere genel olarak güvenilip, güvenilmeyeceği konusundaki görüş de endekse dahil edilmiştir” (Sard, 2001: 89). Tablo 2’de de görüldüğü üzere sosyal sermayenin toplumsal ilişkiler düzeyi açısından yerinin tespiti için öne sürülen temel ölçüt faktörleri birbirinden çok farklı niteliklere sahip bileşenlerden oluşmaktadır. Bu ölçütler arasında farklılıkların nedenini ise “sosyal araştırmanın politikliği -insanların yaptıkları diğer şeyler gibi-, sosyal araştırmanın insan yapısı olduğu, belirli bir takım söylemler içinden (bazen ideolojiler üzerinden) sunulduğu, özellikle mali destek bilişsel otorite ve iktidar gibi belirli sosyal düzenleme biçimleri ile sosyal bağlamda inşa edildiğinin kabul edilmesinden (Punch,2011: 133)” kaynaklandığını belirtebiliriz. Bu nedenle sosyal sermaye ölçümünde kullanılan temel ölçütlerin ve tercih edilen yönteminde siyasi ve ideolojik çıkarlara bağlı olarak değişeceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Tablo 2. Sosyal Sermaye Ölçütleri

Kaynak: Masca ve Karagül, 2005: 44.

Bilindiği üzere diğer dünya ülkelerinde olduğu gibi Türkiye’de de Dünya Bankası’nın yapmış olduğu araştırma sosyal sermaye ölçümünde referans olarak kullanılmakta, bununla birlikte her ülkede belirlenmiş olan ölçütler kapsamında değerlendirmeler yapılmaktadır.* Örneğin sosyal sermaye ve ekonomik kalkınma arasındaki dolaylı ve dolaysız ilişkileri açıklayan araştırmalar sosyal sermayenin ekonomik kalkınmayı nasıl etkileyebileceğini göstermeye çalışmıştır. “Kalkınmada sosyal sermayeye öylesine önem kazanmıştır ki Dünya Bankası, sosyal sermaye olmadan ekonomik büyümenin ve insan refahının olamayacağını öngörmüştür” (Callois ve Aubert: 2007: 7). Ancak bu yaklaşımın artan biçimde eleştirildiğini** görebilmekteyiz. Çünkü her toplumsal yapının nitelikleri birbirine benzememekle birlikte farklılıklar göstermektedir. Sonuç olarak sosyal sermayenin ölçümü için kullanılan ölçüm göstergeleri hangi bilimsel disiplin ve ülke içinde ölçülecekse sosyal sermaye kavramı o disiplinin bakış açısıyla, toplumsal dinamikleri göz önünde bulundurularak ele alınıp daha spesifik bir hale getirilerek değerlendirmelerin yapılması gerekmektedir. Ancak ilk olarak, elde edilen söz konusu oranlar yorumlamalarda kolay kullanılabilir olsa da, istatistiksel bir içeriğe sahiptir. Bu nedenle, bu olgulardan doğrudan, değer içeren sonuçlar çıkartmak mümkünse de tam manasıyla da geçerli sonuçlara bizi ulaştıramayabilecektir. Buna ek olarak, bu veriler doğrudan kullanıldıklarında toplumlara özgü yönetim, eğitim, kültürel değer bağımlı ve önemli insani gelişme olgularını göz ardı etmektedir. Örneğin Dünya Bankası tarafından geliştirilen genelleştirilmiş ölçümlerde güven duyma düzeyi ve üyelik dernekleri odaklı araştırmalarında elde edilen veriler Türkiye’nin toplumsal yapısının temel dinamikleri göz önünde bulundurulmadan açıklandığından dolayı sosyal sermaye ölçümlerinin kendi içerisinde birçok uyumsuzluğu ve toplumsal bağlamdan kopukluğu barındırdığı göze çarpmaktadır. Bir başka deyişle Dünya Bankası’nın ölçümlerinde ve sonuçlarında *toplumsal değerler ve değişkenler* dışlanmaktadır. İkinci olarak, Fine (2001)’in temel olarak vurgulamaya çalıştığı gibi Avrupa-merkeziyetçi bir anlayış içinde geliştirilen ölçüt birimleri az gelişmiş ülkelerde sosyal sermayenin, toplumun sosyal-kültürel-ekonomik yapısı içindeki durumunu görüntülememektedir. Örneğin Sabatini (2006: 4)’ de sosyal sermaye ve ekonomik kalkınma üzerine yapılan ampirik çalışmalara benzer şekilde eleştirel bir bakış sunmaktadır. Bunları kısaca şu şekilde özetleyebiliriz: “...Dünya Değerler araştırmasından alınan güven ölçümlerinin kullanımı sosyal ve tarihsel koşullarla bağlantısını kaybeden sosyal güvenin göstergelerinin oluşturulmasına yol açmaktadır.” Bir başka deyişle sosyal sermaye söyleminin yöntemini ele aldığımızda, her toplumsal yapıya ilişkin somut tarihsel ilişkileri ya da özgül sebepleri analizin dışına iterek, toplumlara tarihsiz şablonlarla bırakılması yoluna gidilmekte; bu durumda da sosyal sermaye ve sosyal-kültürel-ekonomik ağlara dayalı ampirik verilerin geçerliliğinden söz etmemiz çokta mümkün görünmemektedir.

3. Türkiye’de Yapılan Sosyal Sermaye Çalışmaları ve Eleştirisi

Sosyal sermaye kavramı fikir olarak eski olmasına rağmen bugün tartışıldığı şekliyle dünyada 1980’li yıllardan itibaren gündemdeki yerini alırken konu, Türkiye’de ise ancak 2000’lerden itibaren farklı bilim dallarının ilgisine mazhar olmuştur. Türkiye’de sosyal sermaye konusunda yapılan çalışmaları genel hatları ile incelediğimizde ise çeşitli çalışma alanlarının olduğunu görebilmekteyiz. Türkiye özelinde çalışılan konular aile araştırmaları, gençlerde davranış problemleri, okul ve eğitim, topluluk/cemiyet yaşamı, demokrasi ve yönetim, ekonomik kalkınma ve toplu hareketlerdeki problemlerin çözülmesinde sosyal sermaye olgusunun niceliksel yöntemlerle analiz edildiği görülmektedir. Yapılan incelemeler genel olarak mikro (birey), mezzo (grup), makro (toplum, ulus) düzeylerinden tek boyutlu olarak ele alınmaktadır. Oysaki bu düzeyleri ayrıntılı olarak incelediğimizde hepsinin bir biri ile bağlantılı iç içe geçmiş ögeler olduğunu görebiliriz. Örneğin; “bir birey eş zamanlı olarak bir topluluk, bir örgüt ve bir toplum içinde bulunur. Ayrıca, bireyin sosyal ilişkileri içinde bulunduğu her seviyeyi (grup-toplum) etkilerken, toplumun sosyal sermayesi de bireyin sosyal sermayesini etkiler. Dolayısıyla, her bir seviyenin etki ve sonuçları farklı olmakla birlikte, konunun ortaya konması açısından çıkış noktaları ve genel çerçeve aynıdır” (Gerni, 2013:

* Bilindiği üzere Dünya Bankası sosyal sermayeyi ölçmek için (1) bir ağız veya grubun parçası olma, (2) dayanışma, ve güven (3) birlikte hareket etme ve ortaklık, (4) iletişim ve bilgi, (5) sosyal bağlılık ve kapsama, (6) yetkilendirme ve politik hareket alt boyutlarından oluşan bir ölçek geliştirmiştir. Bu ölçek tüm ülkelerde maddelerinde herhangi bir değişiklik ve değerlendirme yapılmadan kullanılmaktadır.

** Fine’nin sosyal sermaye kapsamında Dünya Bankası’nın uygulamalarına yönelik kapsamlı eleştirisi için “Sosyal Sermaye Sosyal Bilime Karşı” kitabının 3. Kısımına bakınız.

7). Örneğin Buğra (2001) ve Sargut'un (2003) çalışmalarını bu açıdan ele aldığımızda Türk toplumu, çeşitli ortak özelliklere sahip kişilerin (akrabalık, hemşerilik gibi) kendi içlerinde “klikler” ya da “içgruplar” oluşturduğu parçalanmış, sosyal sermayesi zayıf bir toplum olarak resmetmektedirler*. “Türkiye’de toplumsal bölünmelerin -aynı zamanda yakınlaşmaların- çoğunlukla din, etnisite ve mekânsal yakınlıklar gibi geleneksel farklılaşma kalıpları üzerinden gerçekleştiği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda Putnam’ın (2000) sosyal sermaye tasnifinden hareket edilecek olursa, Türkiye’de yakın toplumsal ilişkilerden neşet eden bağlayıcı sosyal sermayenin (*bounding social capital*) rezervlerinin yoğun olduğu iddia edilebilir. Daha başka bir ifadeyle alternatif bir perspektiften *bağlayıcı sosyal sermaye* olarak tanımlanabilen güven ve sadakat temelinde kurulan sosyal ilişkiler aynı zamanda farklı sosyal bağlamlara tahvil edilerek -ticari ilişkiler, sosyalizasyon, yardımlaşma ve dayanışma, vb. toplumun geneli için ortak fayda üretebilme potansiyeline de sahip olabilir. Bu bağlamda bir sosyal sermaye biçimi olarak aile şirketlerinin ticari başarılarına, yoksulluğun azaltılmasında inanç temelli organizasyonların rolüne ve yine inanç temelli organizasyonların siyasal ve sosyal toplumsallaşma üzerindeki etkisine değinen geniş bir literatür oluşturduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır”(Aydemir ve Tecim, 2012: 17). Benzer şekilde “Jenny White (1996) Türkiye’nin kentlerindeki gönüllü örgütler ve taban hareketlerinin (grassroots) protesto eylemlerinin ve diğer sivil faaliyetlerin bireysel sözleşmeye dayalı üyelik temelinde değil, karşılıklı güven ve kişilerarası sorumluluk çerçevesinde örgütlenmelerini ileri sürer. Güven ve karşılıklı güven dayalı ilişkilerin genelde cemaat yaşamını tanımladığını vurgulayan White, Türkiye’de bireylerin, özellikle de kadınların, kendilerini aile ve cemaat bağlantılarını kullanarak ifade ettiklerini belirtir”(akt. Akdoğan, 2006: 180). Aynı zamanda bu değerlendirmelere içsel ve dışsal sosyal sermaye yaklaşımları açısından baktığımızda birbiriyle çelişkili iki farklı değerlendirme ortaya çıkar. Çünkü “Türk toplumundaki bireyler genellikle, şu veya bu biçimde sahip oldukları (akrabalık, hemşerilik ya da ideolojik bağlarla) “ilişkileri” yoluyla amaçlarına ulaşma (örneğin, risklerle baş etme, güç elde etme, destek alma gibi) yolunu seçiyorsa, bu durum *dışsal* yaklaşım açısından, sosyal sermayenin *yüksek* düzeyde kullanıldığı anlamına gelmektedir. Ancak, grupların içe kapanma düzeyi iddia edildiği gibi çok yüksekse, diğer (dış)gruplar ya da bireylerle köprü oluşturabilecek, diğer bir deyişle “yapısal boşlukları doldurabilecek” aktörlerin azlığı nedeniyle sosyal sermaye potansiyelinin yeteri kadar kullanılmadığı da akla gelebilir” (Özen ve Aslan, 2011: 139). Bu tespitler Türkiye’de sosyal sermayenin farklı koşul ve örgütlenme biçimlerinde gerçekleştiğini göstermektedir. Ancak sosyal kültürel dokudaki bu farklılıklar klasik iktisadi yazın alanına bağlı olarak geliştirilen Dünya Bankası ölçütleriyle okunduğu için göz ardı edilmektedir.

Türkiye üzerine yapılan bazı çalışmalar, bir sosyal-ekonomik ağa mensup olan bireyler arasında birincil ilişkilere dayalı olmayan, sonradan geliştirilen ve zaman içinde “yerleşik” hale gelen ilişkilerle güvenin tesis edilebildiğini ve sosyal sermayenin oluşturulabildiğini göstermektedir. Örneğin Uğuz (2011: 36) “Türkiye’de insanların bireysel ilişkilerinde akraba ve yakın arkadaşlarına duydukları güvenin yüksek olması karşılıklı sosyal ve kurumsal ilişkilerde de ne tamamen hesaba dayalı ne de tamamen normlara dayalı, ancak zaman içinde oluşan kişisel ilişkilere dayalı bir ‘ilişkisel güven’ inşasının ortaya çıkabileceğini” ifade etmiştir. Bu noktada Locke (2003)’un İtalya’daki mozzarella peyniri üreticileri ve 1995-1996 yıllarında uygulanan Dünya Değerler Anketine göre en düşük güven düzeyine sahip olan Brezilya’nın kuzeydoğusundaki mango üreticilerine yapmış olduğu çalışmaya değinmekte fayda vardır. Locke bu çalışmasında Putnam (1993) ve Fukuyama (1995)’nın sosyal sermaye ve güven odaklı çalışmalarını eleştirmektedir. Eleştiri konusunun temelini ise güveni zaman içinde değişmeyen bir varlık olarak ele almaları ve güven olgusunun ön koşulu olarak kurumsal - kültürel etmenleri ön planda tutmaları oluşturmaktadır. Locke’a göre tüm bu faktörlerin olmadığı durumlarda bile güvenin ve sosyal sermayenin zaman içerisinde oluşabileceğini belirtmektedir. Dolayısıyla Locke (2003)’un belirttiği anlamda, Türkiye’de yabancılara yönelik güvenin ve sosyal sermayenin ‘zaman’ içerisinde tesis edilerek ‘yerleşik’ hale gelebileceğini ifade edebiliriz.

Dünya Bankası’nın verilerinden yola çıkılarak Türkiye’de sosyal sermayenin düşük olmasının bir diğer nedeni de gelir dağılımındaki dengesizlik ve bireylerin farklı sivil toplum kuruluşlarına ve derneklere üye olup olmamasına bağlı olarak açıklanmaktadır. Bu ağlar içinde yer alan insanlar arasında güvene dayalı bir ilişkinin kurulacağı ve bu sayede bireylerin dayanışma ve ortak hareket etme isteklerinin daha fazla olacağı,

* Bu konuda benzer eleştiri ve tespitler için Özen ve Aslan (2006)’ın çalışmasına da bakılabilir.

ülkelerin ekonomik kalkınmasında önemli bir kaynak olduğu, sosyal sermaye literatüründe vurgulanan bir gerçektir. Ancak “*sosyal sermayenin zayıf olması ya da dengesiz dağılımı gelirlerdeki eşitsizliği üye olunan kulüpleri/dernekleri aynen takip etmek zorunda mıdır?*”. Zira toplumların tarihsel süreçlerini göz önüne aldığımızda ekonomik kalkınmada ve teknolojik ilerlemede insani gelişmelerin, kültürel faktörlerin ve siyasi yapılaşmanın da güçlü faktörler olduğunu görebilmekteyiz. Eğer ekonomik kalkınma temelinde sosyal sermayeyi politik ve sınıfsal ilişkileri bağlamını göz ardı ederek sadece olumlu yönleriyle açıklamaya çalışırsak işte o zaman “yoksunluk”^{*} olarak nitelendirilen sosyolojik olguyu yok saymış oluruz. Biraz önce de tartıştığımız gibi sosyal sermaye üzerine çalışan birçok akademisyen, sosyal sermayenin daha sağlıklı bir yaşam, daha fazla toplumsal birliklilik, yeni iletişim ağları ile yaygınlaşan farklı bir anlam kazanan bireysel ilişkiler, daha verimli iş alanları vb. sağlayacağı konusunda yüksek umutlar beslemektedirler. Nitekim günümüz toplumlarında oldukça yaygınlaşan “uydu kentler” söz konusu olan nitelikli daha verimli sağlıklı iş ve yerleşim olanaklarını içerisinde barındırmasına rağmen insanların birbirlerinden soyutlanmasına, grup içerisinde *mekânsal bir dışlamayı* beraberinde getirmiştir. Bütün bunların yanı sıra, Buğra ve Keyder (2003) “İstanbul’da yapmış oldukları çalışmada geleneksel aile dayanışmasının devreye girerek yoksulluğun acılarının hafifletilmesine yardımcı olacağı varsayımı da artık geçerliliğini yitirmiş olduğunu, yeni ekonomik ve toplumsal yapıyla geniş aile üyelerinin de muhtaç durumdaki ailelere destek olacak düzenli, yeterli gelire sahip olmadıkları, geleneksel aile dayanışmasının artık işlemediği belirtmektedirler” (akt. Gürses,2007: 72). Nitekim bu yeni toplumsal yapılaşmalar Putnam’ın çalışmalarında vurgulamış olduğu “güven, işbirliği ve dayanışmayı beraberinde getirir, bunun sonucunda ekonomik kalkınma gerçekleşir” savının bu noktada geçerliliğinin olmadığını, ekonomik kalkınmanın “kayıp halka”^{sı} olarak nitelendirilen toplumun değişen dinamik ve niteliklerini göstermektedir. Çünkü sosyal sermaye yaklaşımı (özellikle Putnam ve Coleman’ da) tarihsel süreç içerisinde toplumsal yapı dinamiklerinin değişebileceğini göz önünde bulundurmadan kuramlarını oluşturdukları ve bu yönde genel geçer yorumlarıyla, kendi zaman dilimi ve gerçekliği içerisinde toplumlardaki yansımalarıyla karşılaştırdığımızda örtüşmediğini görebilmekteyiz.

Sosyal sermaye ve klasik iktisadi kalkınma odaklı çalışmalarda genellikle göz ardı edilen bir başka konuda sosyal sermayenin *negatif yönü*dür. Buna bağlı olarak özellikle yoksulluğun giderilmesine yönelik geliştirilen politikalar yeni bir yoksulluk türünü açığa çıkarmaktadır. Bu yeni yoksulluk sınıfını kendi içerisinde sivil toplum kuruluşlarından ya da yakın akraba ve arkadaş çevresinden gelen yardımlarla geçinerek mevcut yaşam olanaklarına bağlı kalmayı olumlayan koşullar oluşturmaktadır. Bu sınıfı “*sürdürülebilir yoksulluk sınıfı*” olarak tanımlayabiliriz. *Sürdürülebilir yoksulluk sınıfı* olarak tanımladığımız bu toplumsal oluşum Field (2006: 112)’inde belirtmiş olduğu gibi “zor günlerde tehlike ve dışlanma gibi benzer deneyimlerle karşılaşan insanlar arasında, bağların güçlenmesine yardımcı olmaktadır. Bununla birlikte yoğun ve yerleşmiş ağlar oldukça homojen ve kapalı olmalarına rağmen, büyük olasılıkla farklı çevrelerden gelen birçok insanı içermedikleri için topluluğun dışında bulunan ya da onun dışında kontrol edilen yardımların getirilmesine yardımcı olabilecek insanlara çok az giriş hakkı tanıma eğiliminde olabilmektedir.” Dolayısıyla klasik iktisadi kalkınma politikalarında sosyal sermayeye dayalı geliştirilen, yoksulluğun giderilmesi için önem arz edilen, güven, yardımlaşma, aile bağları gibi öğeleri ele alırken dikkat edilmesi gereken “kim, nasıl faydalanmaktadır?” sorusunun sınıf odaklı etkileriyle ele alınmasıdır. Bu da çalışmamızın en başında belirtmeye çalıştığımız gibi sosyal sermaye kuramının neyi, nasıl ölçtüğü yönündeki muğlaklıktan kaynaklanmaktadır. Örneğin “North (1990)’a göre 3. Dünya ülkelerinin fakir olmasının nedeni verimli faaliyetleri kısıtlayan problemleri çözen kurumların yokluğudur. Benzer olarak Sachs (2000), ekonomik kalkınmanın kaynaklarına yönelik ekonometrik kanıtlar sunduğu çalışmasında kültürden ziyade politik faktörlerin olduğunu ileri sürmektedir” (Meier,2005’den akt. Kovacı vd., 2009: 4). “Sosyal sermayeye sahip olmak bir ülkede sosyal ve ekonomik kaynakların eşit bir şekilde dağıtılmasını elbette ki garanti etmez. Nitekim negatif sosyal sermaye olarak nitelenebilecek ve Türk toplumunda da

* Yoksunluk, gelir düzeyinin ya da geçim olanaklarının yetersizliği gibi salt bir ekonomik perspektiften farklı olarak yoksulluğa toplumsal ve siyasal bir perspektiften de bakmayı gerektiren bir kavramdır. Çünkü ekonomik eşitsizliklerin toplumsal dışlamaya varacak kadar derinleştiği toplumlarda yoksulluk, yoksullar için kaynak ve fırsat yoksunluğuna dönüşmektedir (Giddens, 2005: 318-320). Benzer biçimde ekonomik açıdan her türlü imkana sahip olup da toplumdaki kendisini yalıtın, aile, akraba ve arkadaş ilişkileri olmayan, sanal bir dünyada, kapalı, lüks mekanlarda yaşayan insanlarda modern zamanın yeni görünümü olarak “yoksunluk” içerisinde yer almaktadırlar.

bolca bulunan başka ağlarda dikkatli bir gözle değerlendirilerek bunların faydalı kolesterol örneğinde olduğu gibi rafine edilmeleri gerekmektedir. İlişkiler, bireyi yaşadığı toplum içinde geniş kesimlerle irtibata geçmesine, kendisini gerçekleştirmesine, ‘anomi’ ve ‘yabancılaşma’ içine düşmesine engel oluyorsa önemlidir. Böyle olmayan türlü ilişki biçimleri olduğu da unutulmamalıdır. Çeşitli suç çeteleri, mafyavari organizasyonlar da bireye önemli bir ilişkiler ağı sunar. Böylesi bir ağ da bir insanın hayatını karartmaktan başka bir işe yaramayacaktır” (Şan,2007: 93). Dolayısıyla ekonomik kalkınması güçlü ve verimli olan ülkelerin maddi ölçütlerine bakarak sosyal sermayesi yüksek, ekonomik geliri düşük ve kalkınması zayıf olan ülkeleri de sosyal sermayesi düşük olarak tanımlamak toplumların sosyal-kültürel özelliklerinden kaynaklı farklılıkların göz ardı edilmesine neden olmaktadır. Aynı zamanda böyle bir ön varsayımdan yola çıkarak politika önerilerinde bulunmak, sınıflandırma yapmak toplumlara yönelik hatalı analizlerin, algıların oluşmasına neden olabilmektedir.

4. Sonuç

Dünya Bankası ya da OECD’nin sayısal verilerine bakarak yapılan analizler, az gelişmiş ülkeler olarak hitap edilen 3. Dünya ülkelerinin ‘yoksulluğunun kaynağı’ esasında *toplumun, ekonominin hizmetine* sunulması için belirlenen ‘amaç’ları ile ‘araç’larının* ters-yüz edilmesinden kaynaklanan bir perspektiften dolayı olduğu açıktır. Klasik iktisat yazın alanına bağlı olarak geliştirilen sosyal sermaye kavramı bu noktada sosyal olayların, olguların ve süreçlerin anlaşılmasına hizmet etmemektedir. Bu nedenle sosyal sermaye kavramı kendi içerisinde yukarıda tartışmaya çalıştığımız gibi sadece kalkınma odaklı klasik kurama bağlı kalarak açıklandığında içerisinde politik, kültürel ve beşeri faktörleri göz ardı etmektedir. Tüm bunların ötesinde aslında mesele “sosyal sermayenin ilerici kalkınma düşüncesini ciddi anlamda kısıtlayan bir muhteva ve dinamiğe sahip olmasıdır. Sosyal sermaye –sağlar gibi görüldüğü bireysel ya da vaka çalışması avantajına bakılmaksızın- stratejik sonuçları kadar iç zayıflıkları göz önüne alınarak çok daha yoğun bir şekilde tartışmaya açılmalıdır” (Fine,2007: 574). Bu durum “sermayenin göreceliği” olarak tartışma konusu olarak dile getirilen, girift bir boyutunun olduğunun atlandığını da göstermektedir. Bugüne bakıldığında, “sosyal sermaye ve kalkınma, yoksulluk, eğitim vb.” söylemine dayanarak teşkil eden teorilerin, bu teorilere içkin metodolojik tutarsızlıklar üzerinde çalışmadığı, karşı cevaplar üretmediği hâkim bir yazın alanıyla da karşı karşıyayız. Aslında sosyal sermaye kavramı, klasik iktisadi yazın alanında “kalkınma” söyleminin dışarıda bıraktığı ve kavramsallaştırmadığı sosyal gerçekliğin kurucu öznesi olma potansiyeli taşıyan toplumsal gruplar adına bir şeyler söylemeye kalktığı ölçüde, bir tartışmanın başlamasında, sosyal sermayenin değerlerin, toplumsal bağlamın ve tarihinin de dâhil olduğu bir süreç olarak yeniden gündeme getirilmesinde küçük bir rol oynayabilirse hedefine ulaşmış sayılacaktır. Klasik iktisadi yazın alanına bağlı kalarak geliştirilen sosyal sermaye tartışmalarında belirtmiş olduğumuz göz ardı edilen benzer faktörlerden dolayı yapısal-işlevselci yaklaşımla ele alınarak geliştirilen yöntem ve göstergelerde sosyal sermaye ve kalkınma söyleminde de benzer eksikliklerin olduğunu da belirtmemiz gerekmektedir. Çünkü özellikle kalkınma odaklı çalışmalarda ve politika önerilerinde göz ardı edilen sınıfsal yapılaşmaların yanı sıra kuram ve uygulamalarda -Merton’un vurguladığı- iyi yönlerinin yanı sıra bozuk işlevsel yönlerinin de olduğu göz ardı edilmektedir. “Gans’ın fakirlik çözümlenmesi bu noktada iyi bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Gans (1972) bir toplumda farklı topluluklar arasında ayırım yapılarak analiz edildiğinde, fakirliğin farklı topluluklar için bazı pozitif işleve sahip olduğuna değinmektedir. Fakirlik, barış zamanında orduda hizmet edecek bir grubun mevcudiyetini, yüksek sınıflara hayırseverlik gösterme yolunu ve bundan doğan tatmin duygusunu, fakirlere hizmet eden meslek ve uğraşlarda insanlara iş imkanları ve zengin kimselere kirli işlerini ve hizmetlerini ucuzlaştıracak olanakları sağlar. Ona göre bu işlevler teknolojik yönden ilerlemiş ülkelerde fakirliğin neden devam etmekte olduğunu açıklar; bundan faydalananlar fakirliğin devamını sağlamaktadırlar” (akt. Wallace & Wolf, 2012: 87).

Granovetter’in (1985: 498-499) dediği gibi, belki de, ne iktisatçıların ekonomik ilişkiler sosyal ilişkilerden yalıtılmıştır, ne de sosyologların iddia ettiği gibi tamamen sosyal ilişkilere yerleşiktir.

* Burada değinmeye çalıştığımız nokta kapitalist üretim mantığı içerisinde amacın, insanların ihtiyaçlarını karşılamaktan sıyrılarak, artı-değer üretilmesine odaklanmasına, bu süreçte insana dair olan her şeyin niteliğini yitirerek metaya dönüştürülmesidir. Aslında karşı karşıya kaldığımız anlam kayması, insan-insan ilişkisi olmak yerine, “meta fetişizmi” olarak nitelendirilen sürecin bir yansımasıdır.

Modernleşmeden önce de sonra da ekonomik ilişkiler belirli bir ölçüde sosyal ilişkilere yerleşiktir, ancak bu yerleşiklik ekonomik ilişkileri her iki grubun sandığından daha fazla biçimlendirmektedir. Polanyi göre “normal olarak ekonomik düzen yalnızca sosyal düzenin bir fonksiyonudur ve onun içine yerleşmiştir. Gösterdiğimiz gibi, ne kabilelerde ne de feodal merkantilist koşullar altında toplum içinde ayrı bir ekonomik sisteme rastlanmaz. Ekonomik sistemin soyutlanmış ve belirgin ekonomik amaçlara bağlanmış olduğu 19. yüzyıl toplumu gerçekten kendine özgü bir sapmaydı” (Polanyi, 1984: 91). Klasik iktisadi yazın alanında söz konusu olan bu sapma, insani değerlerin yok sayılmasına ve sürdürülemez bir sistemin inşa edilmesine neden olmuştur. Bundan dolayı Türkiye’deki sosyal sermaye olgusunu anlamada, kültürel yaklaşımlar ötesinde, ilişkilere odaklanan ağ düzeneği yaklaşımlarının önemli açılımlar sağlayacağını ifade edebiliriz. Dolayısıyla sosyal sermaye olgusunun açığa çıkartılması unutulmuş insanı değerlerin yeniden gündeme getirilmesi açısından önem taşımaya rağmen öncelikli olarak masum gibi görünse de söylem politik, sınıfsal yapılaşmalar, çıkara dayalı yaptırımlar, gruba dayalı dışlanma, mafya gruplarının oluşması açısından incelendiğinde ‘karanlık yüzünün’ de olduğunu bize göstermektedir. Bu nedenle Ben Fine (2007)’ın da vurgulamış olduğu gibi iktisat diğer sosyal bilimleri kendi alanında sömürgeleştirmektedir. Unutulmamalıdır ki “sosyoloji tipleri kavramlaştırır ve hadiselerin genel kurallarını ortaya çıkarmaya çalışır. Böylelikle davranışın gerçek seyri ile ideal arasındaki kopukluğu ve farkı göstermek suretiyle gerçek saikleri daha kolay öğrenmemizi sağlar” (Weber 2004: 42). Türkiye’de yapılan çalışmalarda ‘ideal tip’ olarak tasarlanmış olunan sosyal sermaye kavramı, toplumsal olayları, ekonomik kalkınmayı, davranışları açıklarken de ‘ideal’ olan ile ‘toplumsal’ olanın gerçek seyrinin analizi önem arz eder. Bu nedenle Türkiye’de yapılan sosyal sermayeye dayalı geliştirilen ekonomik kalkınma çalışmalarında ‘kayıp halka’ olarak toplumsal olguların ‘insan odaklı’ açıklamaların önemine dikkat çekmesi ve tekrar gündeme getirmesi açısından bir ‘fay hattı’ niteliğinde; iktisat ve diğer sosyal bilimler alanında bireysel ilişkilerin, geleneksel bağların, kurumların analizinde ‘ön cephe’ niteliğinde; toplumsal sermayenin, politik, tarihsel seyri içerisinde hangi aşamadan itibaren kalkınmaya, ‘pozitif’ etkisinin olduğu ve ‘negatif’ etkilerinin hangi koşullarda gerçekleşeceğinin analiz edilmesi açısından bir “sınav konusu” niteliğinde olduğu unutulmamalıdır.

5. Kaynakça

- Akdoğan, A. (2006) “Siyasal Kültür Ve Sosyal Sermayenin Karşılaştırılması: Türkiye İçin Bazı Çıkarımlar” Akdeniz İİBF Dergisi, Sayı 12.
- Aydemir, M. A. ve Tecim, E. (2012) “Türk Toplumunda Aile ve Dinin Sosyal Sermaye Potansiyeli”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 28.
- Buğra, A. (2001) “Non-market mechanisms of market formation: The development of the consumer durables industry in Turkey”, New Perspectives on Turkey, Sayı 19.
- Burt, R. S. (2000) The network structure of social capital/ Sutton, R. I. ve B. M. Staw, B. M. (der.) Research in Organizational Behaviour içinde, Greenwich, CT: JAI Press,
- Coleman, James, S. (1998) Social Capital in the Creation of Human Capital, The American Journal of Sociology, Volume: 94.
- Callois, J. ve Aubert F. (2005) “Tords Indicators of Social Capital for Regional Development Issues”, International Conference of the Regional Studies, Association, University of Aalborg.
- Field, John, Sosyal Sermaye, (Çev. Bahar Bilgen, Bayram Şen), Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006.
- Fine, B. (2008) Sosyal Sermaye Sosyal Bilime Karşı, Çeviren. Ayşegül Kars, Yordam Kitap, İstanbul.
- Fine, B. (2007) “Sosyal Sermaye”, Sosyal Sermaye Kuram Uygulama ve Eleştiri içinde, derleyen Şahin, Mehmet Murat ve Ahmet Zeki Ünal, Değişim Kitabevi, İstanbul.
- Fukuyama, F. (2005) Güven, Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması, Çev. Ahmet Buğdaycı, Türkiye İş Bankası, Kültür Yayınları, No: 370, İstanbul.
- Fukuyama, F. (2001) “Social Capital, Civil Society and Development”, Third World Quarterly, Vol. 22, No. 1, ss.7-20.
- Gökalp, N. (2003) “Ekonomide Güven Faktörü” Yönetim ve Ekonomi, Sayı 10, Cilt 2.
- Giddens, A. (2005) Sosyoloji, Ayraç yayınları, Ankara.

- Gerni, M. (2013) Sosyal Sermaye Ve Örgütsel Boyutu, Beta yayıncılık, İstanbul.
- Gürses, D. (2007) “Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Politikaları”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C: 17, Sayı: 1, ss. 59-77.
- Granovetter, M. (1985) Economic action and social structure: The problem of embeddedness, American Journal of Sociology, Volume 91.
- Herreros, Vazquez F. (2004), Problem of Forming Social Capital: Why Trust?, Gordonsville, VA, USA: Palgrave Macmillan.
- Karagül, M., ve Masca, M. (2005) Sosyal sermaye üzerine bir inceleme, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı 1.
- Keskin, M., (2008) “Sosyal Sermaye ve Bölgesel Kalkınma: Erzurum Ticaret ve Sanayi Odası Üyelerinde Sosyal Sermaye Düzeyi ve Belirleyicilerinin Analizi”, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Kovacı, S., Belke, M., Koç, A. (2009) “İktisadi Kalkınmaya Yeni Yaklaşımlar: Sosyal Sermayenin ve Kurumların Artan Rolü”, idc.sdu.edu.tr/tammetinler/kalkinma/kalkinma8.pdf adresinden alınmıştır.
- Lehtonen, M. (2004) “The Environmental-Social Interface of Sustainable Development: Capabilities”, Social Capital, Institutions, Ecological Economics.
- Locke, R. M. (2003) Building Trust, Massachusetts Institute of technology, http://web.mit.edu/polisci/research/locke/building_trust.pdf. Erişim tarihi 16.8.2014.
- Oh, H., Labianca G., ve Chung, M-H. (2006) “A Multilevel model of group social” capital, Academy of Management Review, 31 (3), 569-582.
- OECD (2001) The Well-being of Nations, The Role of Human Capital and Social Capital, OECD.
- Özen, Ş. ve Aslan Z. (2006) “İçsel Ve Dışsal Sosyal Sermaye Yaklaşımları Açısından Türk Toplumunun Sosyal Sermaye Potansiyeli: Ortadoğu Sanayi Ve Ticaret Merkezi (Ostim) Örneği” Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, Sayı:12.
- Polanyi, K. (1984) Büyük Dönüşüm, çev. Ayşe Buğra, Alan yayınları.
- Punch, Keith F. (2011) Sosyal Araştırmalara Giriş, Nitel ve Nicel Yaklaşımlar, çev. Dursun Bayrak, Bader Arslan, Zeynep Akyüz, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Putnam, Robert, D. (1993) Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy, Princeton University Press, Ewing, NJ.
- Sabatini, F. (2006) Does Social Capital Improve Labour Productivity in Small and Medium Enterprises?, Working Papers No: 92, University of Rome La Sapienza, Department of Public Economics, Roma.
- SARD (2001) “Social Capital: A Review of the Literature”, Social Analysis and Reporting Division Office for National Statics.
- Sargut, A.S. (2003) “Kurumsal alanlardaki örgüt yapılarının oluşmasında ve ekonomik işlemlerin yürütülmesinde güvenin rolü”, Erdem, F. (Ed.), Sosyal Bilimlerde Güven içinde, Ankara: Vadi Yayınları,
- Şan, Mustafa, K., Şimşek, Rıdvan (2011) “Sosyal Sermaye Kavramının Tarihsel- Sosyolojik Arkapları”, Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt:6, Sayı:1, ss. 88-110.
- Şan, Mustafa, K. (2007) “Bilgi Toplumuna Geçişte Sosyal Sermayenin Taşıdığı Önem ve Türkiye Gerçeği”, Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi, Cilt: 2, Sayı:1.
- Uğuz, H., Örselli, E. Ve Sipahi Esra B. (2011) “Sosyal Sermayenin Ölçümü: Türkiye Deneyimi” Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt 6, Sayı 1.
- Uzzi, B. (1997) “Social stucture and competition in interfirm networks: The paradox of embeddedness”, Administrative Science Quarterly, sayı 42.
- Wallace, R. ve Alison Wolf (2012) Çağdaş Sosyoloji Kuramları, Çev. Leyla Elburuz, Rami Ayas, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Weber, M. (2004) Sosyoloji Yazıları, (Çev. Taha Parla), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Woolcock, M. ve Deepa N. (1998) “Sosyal Sermaye: Kalkınma Teorisi, Araştırması ve Politikası İçin Öneriler”, Sosyal Sermaye Kuram Uygulama ve Eleştiri içinde, derleyen Şahin, Mehmet Murat ve Ahmet Zeki Ünal, Değişim Kitabevi, İstanbul.

World Bank (2008) Social Capital Implementation Framework,
<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/EXTSOCIALDEVELOPMENT/EXTSOCIALCAPITAL/0,,contentMDK:20461319~menuPK:418220~pagePK:148956~piPK:216618~theSitePK:401015,00.html> adresinden alınmıştır.